

ПЕРСОНАЛІЇ

ЛЮБОР НІДЕРЛЕ І РОЗВИТОК ЧЕСЬКОЇ СЛАВІСТИКИ ТА АРХЕОЛОГІЇ
У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПОСТУПУ

Тарас РОМАНЮК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна, e-mail: romanykt@yahoo.com

У статті висвітлено діяльність чеських вчених кінця XVIII–XIX ст. щодо вивчення слов'янських народів, справу яких продовжив видатний чеський славіст, археолог, історик, етнограф, філолог Любор Нідерле (1865–1944). Вчений здобув добру тогочасну європейську освіту з антропології та археології навчаючись в Німеччині і Франції та під час наукових поїздок до Великобританії, Італії, Німеччини, Росії, балканських країн. Зібраний матеріал ліг в основу першої ґрунтовної монографії про людство в передісторичній добі, зокрема на землях заселених слов'янами. Серед великої кількості надрукованих досліджень найважливішою була багатотомна монографія “Слов'янські старожитності”, в якій вчений відтворив історію слов'ян за часів первіснообщинного ладу та раннього середньовіччя. Працями Л. Нідерле активно цікавилися українські вчені (М. Грушевський, Ф. Вовк, М. Біляшівський, В. Гнатюк та ін.) та справедливо критикували його русофільську позицію, обстоювання сумнівних тез російських дослідників щодо української історії.

Ключові слова: чеська славістика, Любор Нідерле, слов'янські старожитності, українці.

Професор Любор Нідерле відомий у науковому світі як неперевершений дослідник у слов'янознавстві. Його науковий доробок надзвичайно багатий і ґрунтовний, а сама діяльність припала на переломний період, коли в умовах правління династії Габсбургів діячі чеського національного відродження досягли значних результатів і у відповідальний історичний момент спромоглися утвердити ідею незалежної Чехословацької республіки.

Наприкінці XVIII ст. вивчення слов'янських народів досить впевнено розгорнулося саме за участі чеських дослідників. Під впливом європейських ідей просвітництва почав суттєво змінюватися інтелектуальний клімат австрійської монархії. Ця обставина дозволила також поставити загальне питання збереження і вивчення старожитностей на значно вищій щабель наукового пізнання. Дослідники почали більш раціонально застосовувати накопичений досвід у безсистемному колекціонуванні і розпочали сприймати віднайдені нерухомі історичні об'єкти та рухомі артефакти як джерела “суцї” (дійсної, справжньої) історії [Smolík, 1880].

Чеський коронний край належав до розвинутого в промислово-економічному відношенні регіону центральної Європи. Відповідно соціальні і громадські стосунки перебували в значно кращому управлінському та освітньому стані. 1781 р. цісар Йосиф II запровадив у монархії свободу віровизнання та вільного друку. У цій ситуації когорта інтелектуалів з церковного середовища із надзвичайним ентузіазмом і впертістю розпочали прокладати шляхи для різноманітних галузей знань та матеріального збагачення власного народу. Чимало передових людей почали цікавитися народною мовою, народними звичаями та усною творчістю. Загальне піднесення національної самосвідомості чеського народу базувалося на вивченні та збагаченні історичної й культурної спадщини. Найперше найголовніше завдання полягало у захисті та утвердженні рідної мови.

1792 р. у німецькому університеті Праги була створена катедра чеської мови та літератури, а очолив її професор Франтішек Мартін Пельцль (František Martin Pelcl, 1734–1801). Саме під його впливом розпочав наукову діяльність Йозеф Добровський, якого згодом

охрестили “*натріярхом європейської славістики*”, а його праця “*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*” вважається першим вагомим внеском у розвиток слов’янознавства, зокрема у мовну класифікацію [Смаль-Стоцький, 1925, с. 2]. Хоч його праці й написані здебільшого німецькою мовою та латиною, вони дали колосальний поштовх для наукового і літературного процесу саме чеською мовою. Наступні покоління діячів слова і пера наполегливо впроваджували й утверджували це “право” чеської мови. Тривалий час нова книжна мова – “*vysoka čestina*” – була навіть малозрозуміла для широких верств громадянства [Дорошенко, 1922, с. 187–188]. Але саме народність і мова були тими чинниками, які сприяли великій плеяді чеських романтиків у національному відродженні.

1792–1793 рр. у пошуках слов’янських рукописів Йозеф Добровський здійснив ознайомчу подорож до Санкт-Петербургу та Москви. За весь час свого перебування у Росії він не знайшов жодної освіченої особистості, яка б серйозно цікавилася славістичною проблематикою. У його ж нотатках з мандрівки “*Litterarische Nachrichten von einer Reise nach Schweden und Russland*” (Praha, 1796) можна знайти і таку характеристику: “*Наші любі словянські брати ще ті самі, як їх описав Прокон*” [Брик, 1925, с. 3]. Загалом наукові зацікавлення та дослідницькі пошуки на сході Європи залишалися у зародковому стані. Гість з Праги міг хіба ознайомитися з науковими працями Міхаїла Ломоносова (1711–1765) чи Васілія Тредьяковського (1703–1769).

Йозефу Добровському довелося проводити перші археологічні розкопки на території Чеського краю. Окрім здобуття практичних навиків дослідження праісторичних віків, йому між іншим вдалося розвинути зацікавлення й правдиве захоплення історією та старожитностями у свого покровителя графа Євгена Черніна з Худеніц (Eugen hrabě Czernin z Chudenic, 1796–1868). У своїх володіннях він розпочав самостійні пошуки, зокрема у місті Клатови і в околиці головної резиденції замку Петрограде (Petrohrad) округу Лойни у північній Чехії. Саме тут нагромаджувалися здобуті різноманітні речі та коштовності, що стали першою вагомою збіркою пам’яток минулого. На жаль, чимало експонатів загинуло у великій пожежі замку, що сталася 1915 р. [Čechura, 2010, с. 15].

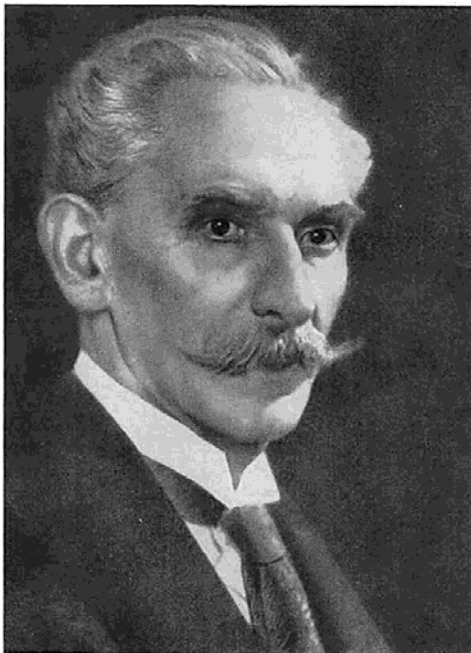
У подальшому неухильному зміцненні наукових принципів у дослідженнях прадавньої та середньовічної доби вирізняються дві постаті – це Ян Воцел (Jan Erazim Vocel, 1803–1871) і Йозеф Піч (Josef Ladislav Píč, 1847–1911). Своєю кропіткою працею вони заклали тривкі основи чеської національної археології. Яну Воцелу належить першість у фаховому зростанні. Він один із перших членів Археологічного товариства у Празі (1843). Значний вплив на його патріотичне виховання та національне усвідомлення мали визначні чеські просвітителі Франтішек Палацький (František Palack, 1798–1876) і Павел Шафарик (Pavel Josef Šafařík, 1795–1861). У 1848 р. входив до чесько-словацької делегації на Слов’янському конгресі у Празі, а згодом був обраний послом до чеського сейму та віденського парламенту. 1850 р. Ян Воцел призначений надзвичайним професором археології, історії мистецтва та чеської літератури університету Праги (з 1862 р. звичайний професор). 1854 р. започаткував перший фаховий часопис “*Památky archaeologické a místopisné*”, як науковий орган чеського Народного музею. У його доробку десятки статей і публікацій чеською та німецькою мовами, присвячені історичним проблемам, архітектурним та мистецьким пам’яткам, становищу чеського народу, музейним справам, новим методам досліджень. У 1866–1868 рр. вийшла основна наукова праця Яна Воцела у двох томах під назвою “*Pravěk země české*”, що стала своєрідним наріжним каменем у фундаменті новітньої археологічної науки. Після смерті дослідника 1871 р. не знайшлося гідного послідовника справи вивчення національної старовини [Birnbau, 1942; Sklenář, 1981].

І тільки через певний відрізок часу, з появою Йозефа Піча археологічні студії отримали новий напрям досліджень. Слід підкреслити, що 1882 р., зусиллями чеських політичних та культурних діячів, найстаріший у центральній Європі університет у Празі був поділений на окремі два навчальні заклади з німецькою та чеською мовою викладання. У Йозефа Піча з’явилася нагода випробувати себе у нових умовах. 1883 р. він здобув звання доцента, а 1905 р.

призначений професором і зайняв катедру австрійської та слов'янської історії на філософському факультеті чеського університету. Тоді ж він обійняв посаду куратора праісторичної збірки Народного музею у Празі. Завдяки його стараннями була опрацьована й експонована рідкісна колекція археологічних матеріалів.

1888 р. Йозеф Піч спільно з Карлом Адамеком (Karel Adámek, 1840–1918) та Ченеком Ризнером (Čeněk Ryzner, 1845–1923) створили Товариство охорони чеських старожитностей, яке 1893 р. розпочало видавати власний часопис “*Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze*”, що і донині залишається органом державної системи охорони національних пам'яток Чеської республіки. Довкола постаті Йозефа Піча згуртувалася група ентузіастів, які глибоко цікавилися історичним минулим і прагнули допомогти вченому в експедиційних дослідженнях. Широка наукова діяльність в терені дозволила йому докладно обстежити ряд пам'яток і зібрати цінний матеріал для праісторичного відділу Музею. Так, наприклад, в місцевості Велка Добра (Velká Dobrá), неподалік міста Кладно (Kladno), у 1890–1892 рр. був виявлений і досліджений могильник бронзової доби. Нині на цьому місці встановлений спеціальний монумент на згадку про проведені успішні археологічні розкопки під керівництвом Йозефа Піча. Свої багаторічні спостереження про розвиток археологічної науки та огляд отриманих власних результатів досліджень Йозеф Піч узагальнив у праці “*Přehled české archaeologie*” (Praha, 1908). Ця публікація стала нерозривною частиною найважливішого його твору “*Starožitnosti země české*” у трьох томах, над якою науковець працював упродовж 1899–1909 рр.

Любору Нідерле (Lubor Niederle, 1865–1944) (рис. 1) судилося продовжити розвивати чеську археологічну науку і стати засновником модерної школи археології. Народився він 20 вересня 1865 р. у сім'ї професора гімназії Індіріха Нідерле (Jindřich Niederle, 1840–1875) у

Prof. L. Niederle

Рис. 1. Любор Нідерле (1865–1944)
Fig. 1. Lubor Niederle (1865–1944)

місті Клатови (Klatovy), через три роки батько отримав посаду учителя класичних мов в академічній гімназії у Празі. У 10-річному віці Любор лишився без батька і тоді ж розпочав навчання у гімназії. 1887 р. закінчив філософський відділ чеського університету у Празі. Спочатку він уважно вивчав класичну філологію та класичну археологію під керівництвом професора Мірослава Тирша (Miroslav Tyrš, 1832–1884). Пізніше завдяки професору чеського університету Томашу Масаріку (Tomáš Garrigue Masaryk, 1850–1937), звернув увагу на антропологічний аспект наукової проблеми як допоміжну галузь у соціологічних і етнологічних пошуках. Перші публікації Любора Нідерле з'явилися у часописі “*Athenaeum, listy pro literaturu a kritiku vědeckou*”, заснованому 1883 р. Томашом Масаріком.

Після здобуття 1888 р. ступеню доктора філософії Любор Нідерле отримав матеріальну підтримку для подальших студій та можливість присвятити літній семестр дослідям в антропологічно-доісторичній лабораторії професора Йоганеса Ранке (Johannes Ranke, 1836–1916) університету в Мюнхені. Згодом він продовжив знайомитися з науковими досвідом і досягненнями у лабораторії Антропологічного інституту в Парижі під керівництвом професора Леона Манувріє (Léonce Manouvrier, 1850–1927). Упродовж наступних чотирьох років здійснив кілька довготривалих наукових поїздок до Великої Британії,

Німеччини, Італії, Росії та ряду балканських країн. Це дало йому змогу на початку самостійної наукової праці ознайомитися зі всіма відомими на той час музейними колекціями та досить детально розглянути загальну картину досліджень доісторичного минулого Європи. Зібраний матеріал ліг в основу першої ґрунтовної монографії про людство в передісторичній добі, зокрема на землях заселених слов'янами (рис. 2) [Niederle, 1893–1894]. Ця наукова робота здобула досить широкий розголос серед дослідників і, насамперед, серед знавців історії слов'янських народів. Невдовзі з'явилися переклади російською та польською мовами. Свого часу відомий антрополог Федір Вовк ознайомився у Празі з оригінальним виданням, а через декілька років спромігся видати книгу у перекладі в Санкт-Петербурзі [Нідерле, 1898]. Польську версію перекладу здійснив Ксаверій Хамець (Ksawery Chamiec, 1848–1910), який помістив текст окремими розділами в археологічному щорічнику “Światowit” під редакцією Еразма Маєвського (Erazm Majewski, 1858–1922) [Niederle, 1900–1902; 1904; 1906].

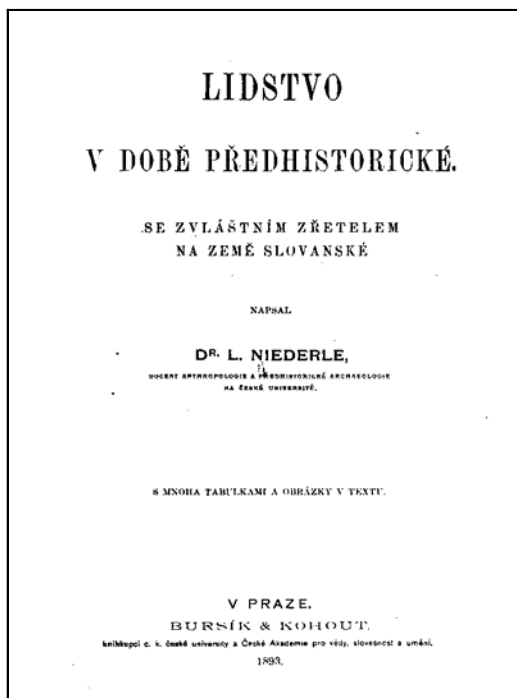

Рис. 2. Титульна сторінка праці Л. Нідерле
Fig. 2. Tittle page of Lubor Niederle's work

Ця книга Любора Нідерле стала універсальним підручником для багатьох студентів і відіграла важливу роль у подальших дослідженнях передісторії людства. Професор університету в Києві Володимир Антонович у своїй рецензії вказав, що згаданий російський переклад перевищує усі відомі до того часу наукові праці. Автор не обмежувався дослідженням однієї країни чи декількох, або ж описом одного періоду чи одного типу пам'яток. Він намагався згрупувати в одне ціле усі епохи доісторичного часу і на усьому просторі Європи. У порівнянні з існуючими працями Джона Лаббока (John Lubbock, 1834–1913), Бера і Надельяка автор значно повніше представив археологічні відомості з притаманним йому стриманим і об'єктивним судженнями щодо класифікації пам'яток. В одному категорично не погодився рецензент, відкинувши спробу Любора Нідерле пов'язати городища з неолітичною добою [В.А., 1898, с. 107].

На вихід у світ праці у російському перекладі відгукнувся і Михайло Грушевський, який у власній рецензії підкреслив намагання автора заповнити відчутну прогалину в європейській науковій літературі стосовно передісторичної археології слов'янських земель. У своєму листі від 3 березня

1899 р. Любор Нідерле самокритично відгукнувся на зауваження опонента про згадану працю: “K celku pak připoměl že práci svou vydanou česky r. 1893 mám sám jen za psáci “jugenarbeit” a že bych zajisté už dnes po 6 letech v mnohém byl vyhovél co dnes tam postrádate” [Наулко, 2006, с. 633]. І хоча чеський науковець вніс певні правки у російський переклад, на думку Михайла Грушевського, на тлі добре представленого доробку чеських археологів, зібраний археологічний матеріал східної Європи був поданий в дещо хаотичному стані [Грушевський, 1898, с. 2].

У березні 1891 р. Любор Нідерле, на основі наукової праці “Úvod do předhistorické archeologie Evropy”, склав габілітацію на доцента катедри антропології та праісторичної археології чеського університету Праги. 1898 р. він призначений екстраординарним, а 1904 р. ординарним професором археології і етнології. Його напрям досліджень був спрямований на ґрунтовну та всеохоплюючу систематизацію значного археологічного матеріалу, пов'язаного з слов'янськими старожитностями. Визначною заслугою його викладацької діяльності в

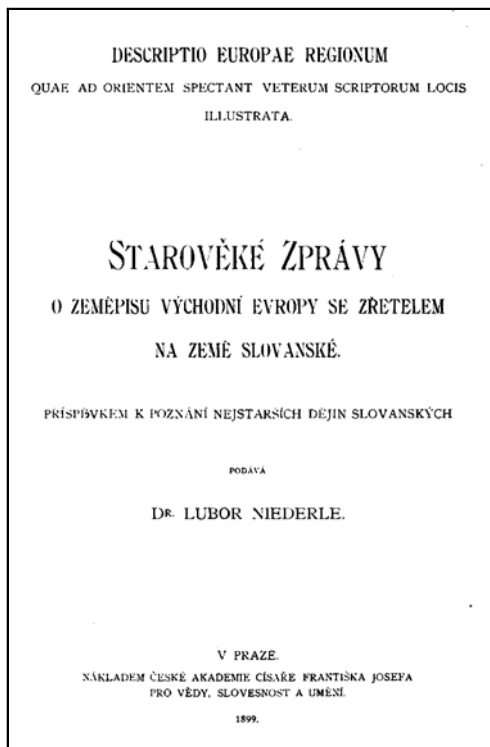

Рис. 3. Титульна сторінка праці Л. Нідерле
Fig. 3. Tittle page of Lubor Niederle's work

чеському університеті став, організований 1907 р., Археологічний семінар та відкриття спеціального Археологічного кабінету, котрий згодом, у 1911/1912 академічному році, був перетворений на Археологічний інститут, що розмістився у старому університетському корпусі Klementinum у Празі.

Свій поступ у формуванні окремого напрямку в археології дослідник окреслив у статті під назвою "Několik slov o pěstování české archeologie", що з'явилася 1892 р. у часописі "Český Lid". В археологічній практиці вчений запровадив новочасні дослідницькі методи, котрі базувалися на критично-аналітичних засадах опрацювання здобутої інформації. Разом зі своїм колегою Карлем Бухтелю (Karel Buchtela, 1864–1946) він піддав критиці погляди Йозефа Піча на старожитності чеських земель щодо періодизації та ідентифікації. Під час дискусії, що виникла між ними, обстоювалися концептуальні напрямки розвитку чеської археології, які базувалися на відмінних принципах методики досліджень та опрацювання археологічного матеріалу. Опоненти розходилися в питаннях інтерпретації джерел: на противагу т. зв. "музейній школі" була теоретично обґрунтована т. зв. "університетська школа". 1910 р. Любор Нідерле, у співавторстві з Карелом Бухтелю, видав своєрідний підручник "Rukověť české archeologie", у якома були

подані важливі думки щодо розвитку та цілей чеської археологічної науки в контексті слов'янознавчої науки.

Любор Нідерле був одним із натхненників та організаторів великої Етнографічної виставки в Празі [Národopisná, 1895], що відбулася 1895 р. і стала важливою історично-цивілізаційною подією у житті чеського і словацького народів. Діячі культурного відродження доводили, що саме народ, основна маса якого представляла сільський люд, здатен досягти за допомогою освіти та науки політичної і господарської сили [Коцан, 2004. с. 84]. За узгодженим планом увесь виставковий матеріал був спрямований на відтворення у повноті всього багатства народного життя, його здобутків від археології до демології. Виставка діяла з 15 травня до 23 жовтня, і за цей час її оглянуло понад два мільйони охочих гостей [Коцан, 2004, с. 89]. Безпосередню участь у ній брав Іван Франко, який спеціально приїжджав з Відня, а згодом опублікував у львівській пресі детальний репортаж про свої відвідини чеської столиці. У своєму дописі Іван Франко високо оцінив зусилля численних товариств, комітетів та окремих осіб, що з самовідданою енергією, старанністю та пієтизмом у величезних експозиціях намагалися умістити увесь матеріальний та інтелектуальний набуток аби представити самотність розвитку народного життя від найдавніших часів до наших днів [D-r I. Fr., 1895, s. 1; Франко, 1985, с. 231–232]. Всеслов'янський характер виставки викликав потужний імпульс у подальших дослідженнях та сприяв створенню подібних виставок в інших країнах.

1896 р. Любор Нідерле підготував перший путівник Народного музею у Празі [Niederle, 1896]. Раніше 1891 р. велика експозиція була розміщена у спеціально збудованій, за проектом Йозефа Шульца (Jozef Schulz, 1840–1917), споруді на Вацлавській площі (нині це найбільший музей Чеської республіки). Початки формування установи пов'язані з колекцією графа Каспера Штернберга (Kašpar Maria Šternberk, 1761–1838), який 1820 р. вирішив організувати публічний музей для культурних потреб чеського народу. 1827 р. історик Францішек Палацький розпочав

видавництво фахового журналу "Časopis společnosti vlastenského Museum v Čechách". У 1924 р. Народний музей розширив свої експозиційні площі: у міському районі Сміхов було передане для використання нове приміщення т. зв. вілла князів Кінських, що стало основою формування згодом цілком самостійного Етнографічного музею у Празі (Narodopisne muzeum). А на звільнених площах були наново облаштовані три великі експозиційні зали відділу історичної археології Народного музею [Průvodce, 1932, s. 66].

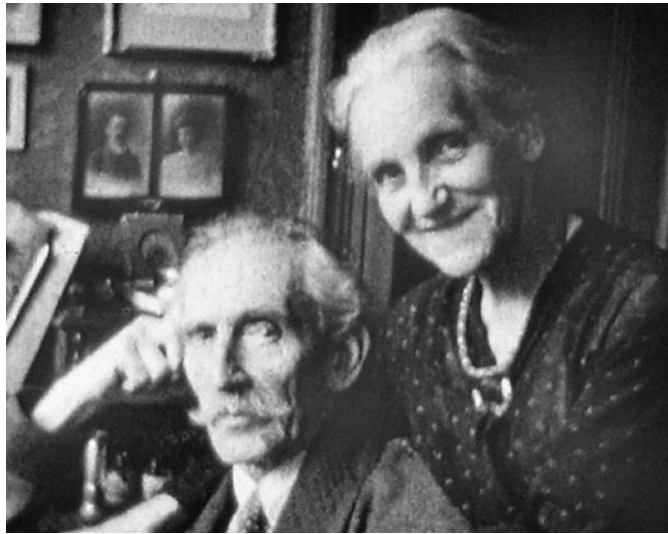

Рис. 4. Любор Нідерле з дружиною, 1943 рік

Fig. 4. Lubor Niederle with his wife, 1943

Любор Нідерле брав участь в XI Археологічному з'їзді в Києві 1899 р. У своїй доповіді, базуючись на нових антропологічно-археологічних даних, він розглянув тему переселення

слов'янських племен із північної території їх прабатьківщини в районі ріки Вісла через Карпатські гори в область сучасної північної Угорщини [Б'яшевській, 1899, с. 278]. Представники Російського імператорського археологічного товариства, як організатори заходу, завжди залучали до роботи іноземних вчених (істориків, музейників, колекціонерів). Здебільшого це були польські, чеські, болгарські науковці, що студіювали слов'янську проблематику. І саме з'їзд у Києві був останнім, на якому збиралися представники слов'янських країн. Подібне спостереження наводить історик і археолог Павло Пеняк, припускаючи, що у події втрутилися серйозні політичні колізії, зокрема, формування у Європі військово-політичних блоків [Пеняк, 2008, с. 436].

Цей форум вчених залишив досить прикрий слід в історії науки. Конфлікт виник довкола участі членів Історично-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, що попередньо отримали запрошення на з'їзд. В свою чергу Михайло Грушевський доклав чимало зусиль аби підготовленні наукові реферати прозвучали на засіданнях українською мовою. На подібну національну маніфестацію галицької делегації не могла погодитися імперська влада Росії. Тому усі потенційні учасники заходу постановили відмовитися від поїздки до Києва, а опрацьовані матеріали надрукувати у науковому органі Товариства у Львові [Записки, 1899–1900]. Представницька автура свідчить про неабиякий рівень львівської школи істориків, етнографів та мовознавців (Михайло Грушевський, Володимир Шухевич, Мирон Кордуба, Степан Рудницький, Володимир Гнатюк, Олександр Колесса, Олександр Барвінський, Іван Франко, Михайло Павлик, Іван Верхратський, Володимир Коцовський, Денис Коренець, Володимир Охримович, Ілля Кокорудз).

З 1891 р. Любор Нідерле підтримував тісні контакти з Федором Вовком, про що свідчить їх взаємне листування та обмін науковою літературою. В архіві Інституту археології у Києві зберігається 59 листів Любора Нідерле (до 1910 р.) [Наулко, 2003]. На жаль, листів Федора Вовка поки не вдалося виявити в установах Праги [Франко О., 1998, с. 570–572]. У чеських виданнях друкувалися статті Федора Вовка, зокрема у "Narodopisna Společnost československa v Praze" та "Věstník slovanské starožitnosti", а також кілька рецензій наукових публікацій Любора Нідерле середини 90-х рр. XIX ст. Після смерті у Болгарії Михайла Драгоманова, Федір Вовк прагнув отримати місце завідувача катедри загальної етнографії в університеті Софії, але міністерство освіти відмовило йому, незважаючи на подану рекомендацією Любора Нідерле [Франко О., 2006, с. 39]. В іншому листі до Кирила Студинського від 14 квітня 1902 р. з Парижа

Федір Вовк, обговорюючи справу своєї університетської посади у Львові, вказував на представників французької та австрійської науки, що могли б рекомендувати його міністерству просвіти Габсбурзької монархії. Серед інших він назвав і Любора Нідерле: “*He знаю, чи має яке значення у Відні проф. пражського університету Dr. Lubor Niederle, він мій дуже великий приятель, і на его теж можна здатись*” [У півстолітніх..., 1993, с. 89]. 1900 р. Федір Вовк був учасником Міжнародного конгресу доісторичної археології та археологічної антропології, на якому виголосив реферат “*L’industrie prémycénienne dans les stations néolithiques de l’Ukraine*” (Індустрія у неолітичних знахідках України) [Congres, 1900; Франко О., 2006, с. 40]. Покликався Любор Нідерле і на відому статтю Федора Вовка французькою мовою “*Le traîneau dans les rites funéraires de l’Ukraine*” [Volkov, 1896].

1912 р. Федір Вовк розпочав досить активно впроваджувати ідею створення центру антропологічних досліджень, який би об’єднував зусилля усіх існуючих “*слов’янських академій і наукових товариств*”. Спеціально на засіданні відділення російської мови і словесности імператорської Академії наук в Санкт-Петербурзі він виступив із цією пропозицією, підкреслюючи важливість вирішення проблеми походження слов’ян, їх етнічного складу та розселення, а також визначення давньослов’янського типу [Волков, 1912]. В архіві вченого зберігся нарис статті “*Славяне*”, в якій автор робить спробу охарактеризувати слов’янські народи зі статистичного, історичного і антропологічного аспектів досліджень. Вчений вважав, що попередні досягнення у вивченні слов’янських народів (серед інших таких дослідників як Олексій Івановський (1866–1934), Любор Нідерле, Юліян Талько-Гринцевич (1850–1936)), ще не зовсім відповідають можливостям антропологічної науки [Франко О., 2000, с. 173–174].

Найголовніше завдання Любора Нідерле було спрямоване на комплексне вивчення відомостей, пов’язаних зі слов’янськими народами та територією їх розселення. Безпосередньо університетські лекції *ab ovo* вимагали створення узагальненого огляду нових наукових здобутків та методів [Нідерле, 1904, с. VIII]. У своєму прагненні подати “*ucelený obraz předhistorické minulosti všech Slovanů*” він спирався на здобуток свого попередника Павела Шафарика і його працю у двох томах “*Slovanské starožitnosti*” (Praha, 1836–1837). Нова амбітна ціль супроводжувалася упродовж десятиліття низкою публікацій відповідного спрямування: “*Příspěvky k anthropologii zemi českých*” (Praha, 1891, 1894); “*O původu Slovanů. Studie k slovanským starožitnostem*” (Praha 1896); “*Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se sřetelm na země slovanské*” (Praha, 1899); “*O kolébce národa slovanského*” (Praha, 1899); “*O počátcích dějin zemi českých*” (Praha, 1900).

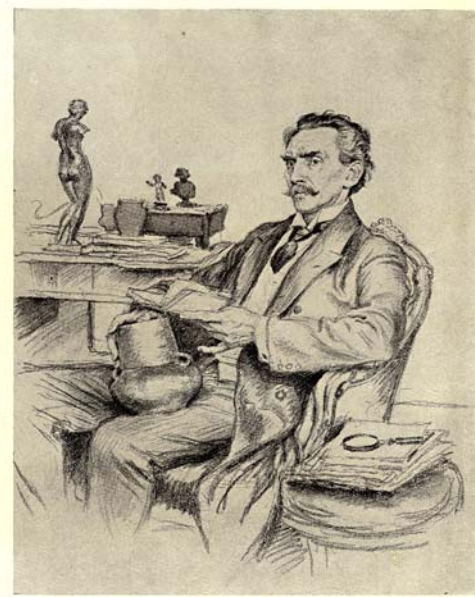
Внаслідок тривалої пошукової роботи з’явилася фундаментальна праця під тою ж назвою “*Slovanské starožitnosti*” (Praha, 1902–1924), яка й донині залишається неперевершеним збірником (компендіумом) з історії та культури слов’ян. У чотирьох частинах автор подав прадавню історію слов’ян у Європі та окремо зупинився на походженні і розвитку південних, західних та східних слов’янських народів. Паралельно науковець опрацював і видав п’ять томів, присвячених матеріяльній культурі слов’ян під назвою “*Život starých Slovanů*” (Praha, 1911–1925). Любор Нідерле не випадково залишив стару назву, використану ще Павелем Шафариком (йому і посвятив працю автор). Це свідчення високого визнання внеску свого попередника, а також доказ неодмінного продовження розпочатої великої праці. Видатні особистості чеського наукового світу залишилися ідейно близькими у поглядах на історію і етногенез слов’ян, а своїм дослідницьким талантом збагатили і увіковічили скарбницю науки [Третьяков, 1956, с. 5].

Перший том праці “*Slovanské starožitnosti*” Любора Нідерле рецензував Миколи Біляшівський у Києві. Свого часу здібний студент навчався на правничому відділенні університету св. Володимира, але під впливом лекцій професора Володимира Антоновича, захопився історією та старожитностями і став незмінним учасником археологічних розкопок на терені України. Очевидно, що ця обставина кардинально змінила його подальший професійний вибір. Вже 1887 р. на запрошення редакції часопису “*Киевская старина*” Микола Біляшівський став провадити читацьку сторінку, присвячену поточним подіям у музейницькій

та археологічній сфері. Згодом ця рубрика перетворилася на спеціальний розділ під назвою “Археологическая летопись Южной России”, що став важливим чинником наукового життя у колишніх губерніях України. У подальшому, щоб систематизувати археологічні відкриття та об’єднати дослідницькі зусилля, Микола Біляшівський разом з однодумцями, започаткував окреме видання. В нових умовах наука про старовину потребувала конкретизованої програми, спрямованої на висвітлення і вивчення такої багатой і різноманітної національної культури.

У січні 1903 р. з’явився під редакцією Миколи Біляшівського перший науковий збірник “Археологическая летопись Южной России”. Наступного року в додатку до щорічника був поміщений фрагмент “Славянских древностей” Любора Нідерле [Нідерле, 1904]. Переклад російською мовою здійснила Антоніна Скриленко, що 1899–1904 рр. працювала у міському музеї старожитностей та мистецтв у Києві і одночасно деякий час виконувала обов’язки помічника й секретаря знаного археолога Вікентія Хвойки. Сам переклад був переглянутий і доповнений автором, а дозвіл цензури на друкування з’явився 23 серпня 1904 р. Загалом планувалося видати повністю перший том та з початком 1905 р. “Археологическая летопись” припинила своє існування. Отже, було опубліковано лише одну главу, окрім того поміщено інформацію про діяльність професора Любора Нідерле, а також список наукових скорочень використаної літератури. З передмови можна довідатися про великий обсяг здійснених досліджень у різних галузях науки та принципи взяті на озброєння у висвітленні головних стадій розвитку слов’янства з єдиного цілого та напрямки розселення протягом століть. Перша спроба видання російською мовою залишилися нереалізованою і лише 1956 р. під науковою редакцією Александра Монгайта (1915–1974) з’явилася неповна версія “Славянских древностей”¹ [Нідерле, 1956]. Це був скорочений виклад первісного фундаментального твору за виданням 1953 р. під назвою “Rukověť slovanských starožitností”, підготовленим Яном Айзнером (Jan Eisner, 1885–1967). Переклад польською мовою праці Любора Нідерле здійснив той же Ксавері Хамец [Niederle, 1907, 1910].

У своїй праці Любор Нідерле досить ґрунтовно зупинився на проблемі локалізації слов’янських племен, що первісно займали простір між річками Віслою і Дніпром до передгір’я Карпат, а згодом опанували територію від ріки Одр на заході до ріки Волга на сході. У реалізації своєї титанічної праці автор черпав відомості з різних наукових дисциплін: історіографії, археології, візантології, антропології, філології, етнології та соціології. Любор Нідерле, за висловом російського історика й мовознавця Александра Погодіна, отримав за 60 років після Павела Шафарика значно ширший діяпазон наукових можливостей та поважний об’єм результатів у вивченні слов’янських пам’яток [Погодин, 1906, с. 24]. Його попередник здійснив спробу видання, узагальнюючи у ньому здобуті знання та підводячи підсумок досліджень визначних на той час дослідників: Ян Колар (Ján Kollár, 1793–1852), Вацлав Ганка (Václav Hanka, 1791–1861), Йоахім Лелевель (Joachim Lelewel, 1786–1861). Той же Александр Погодін вважав, що найбільш сприятливий ґрунт для розвитку слов’янофільського

ПРОФЕСОРЪ ЛЮБОРЪ НИДЕРЛЕ
Съ анварельн. портрета раб. М. Швабинскаго

Рис. 5. Професор Любор Нідерле
Fig. 5. Professor Lubor Niederle

¹ Вихід цієї книги пов’язують з т.зв. відлигою у роки правління Нікити Хрущова. А зміст становили два розділи: “История древних славян” и “Жизнь древних славян”.

напрямку досліджень на позитивістських принципах був саме у чеських науковців, які в ньому знаходили моральну опору в культурній боротьбі з німецькими впливами [Погодин, 1906, с. 21]. За зізнанням самого Любора Нідерле це була усе ж недовершена спроба створити цілісну картини давньослов'янської культури та побуту. І як наслідок всебічне вивчення проблеми вимагає нових спільних зусиль слов'янського світу [Нідерле, 1924, с. 9].

Наприкінці ХІХ ст. визначення Любора Нідерле *“етнічних кордонів”* увійшло в наукову термінологію і стало домінуючим у географічно-демографічному вивченні територіяльних меж компактного проживання населення у різних регіонах. У своїх висновках він передовсім зважав на мовний аспект, також враховував інші самотутні ознаки. Зокрема, Любор Нідерле присвятив кілька праць походженню населення Карпат та окресленню етнічних меж між словаками та українцями [Niederle, 1900]. Жваву заочну дискусію з цього приводу вів Володимир Гнатюк, який прискіпливо відстежував ситуацію в чеському науковому середовищі (зокрема звертав увагу не тільки на публікації Любора Нідерле, але й Франтішека Пастрнека (František Pastrnek, 1853–1940), Йозефа Пата (Josef Páta, 1886–1942) і неодноразово рішуче критикував матеріали, де народознавчі проблеми не виходили за рамки, встановлені російською історіографією [Гнатюк, 1901]. Зі свого боку Любор Нідерле повною мірою використовував праці Володимира Гнатюка про етнічні відносини між словаками та українцями на Закарпатті. І хоч самі погляди його мало чим відрізнялися від основної частини чеських слов'янознавців щодо українців як самостійного народу, все ж таки Володимир Гнатюк дуже високо цінував доробок науковця, зокрема праці в ділянці слов'янської мітології, які вважав найкращими і неперевершеними в усьому слов'янському світі [Mušínska, 1967, s. 190].

Загалом уся наукова діяльність Любора Нідерле перебувала під постійною увагою українських науковців, що зосереджувалися у НТШ. Особливо скрупульозно до публікацій чеського вченого ставився Михайло Грушевський. Перше його рецензійне повідомлення з'явилося у *“Записках НТШ”* 1897 р. [Грушевський, 1897]. Поза науковими публікаціями важливим елементом наукової оцінки була і редакторська справа. Так 1898 р. Любор Нідерле створив нове видання, у якому планував друкувати огляди літератури слов'янської тематики під назвою *“Věstník slovanských starožitností”* [Грушевський, 1898]. У формі щорічника у ньому містилася інформація про появу друкованих праць з археології, етнології, історії, лінгвістики. До співпраці були залучені відомі вчені-славісти різних країн, а матеріали подавалися різними мовами. Найперше у М. Грушевського викликало подив трактування чеськими колегами *Ukrainic'и*, що виглядало так ніби *“редактори старалися не ввійти в конфлікт з панросійськими поглядами”* [Грушевський, 1901].

У Центральному державному історичному архіві України у Києві зберігається сім листів Любора Нідерле до Михайла Грушевського, що наочно доводять суттєві розбіжності у їх поглядах. Початкове листування 1898–1899 рр. не внесло якогось порозуміння між дослідниками, а в подальшому взагалі припинилося. На адресу Михайла Грушевського значно пізніше надійшли лише офіційні послання від імені організації *“Narodni rada Česka”* та установи *“Archeologický kabineet c.k. České university”* за підписом Любора Нідерле. У першому випадку йшлося про Всеслов'янську виставку у Празі, яку планувалося провести 1912 р. А в другому – повідомлялося про обрання 7 січня 1914 р. Михайла Грушевського закордонним ординарним членом Чеського королівського наукового товариства [Наулко, 2006, с. 637–638].

Як кожна велика особистість у науці Любор Нідерле проводив всебічну організаційну та видавничу діяльність. Був ініціатором творення товариств та інституцій, відомий як видавець, редактор або член редакційної колегії багатьох часописів. Здійснив перші випуски *“Věstníku Národopisného musea”*, в *“Českém lidu”* редагував антропологічну та археологічну частини. Був видавцем *“Věstníku slovanských starožitností”* (пізніше *“Věstník slovanské filologie a starožitností”*), редактором *“Moravské Slovensko”*, *“Obzor prehistorický”*, входив до редакційної колегії *“Památek archeologických”*. Започаткував часопис *“Anthropologie”* та наукове видання *“Byzantinoslavica”*, що перетворилося на міжнародний збірник студій з візантійсько-слов'янської проблематики. 1891 р. разом з Ченеком Зібртом (Čeněk Zíbrt, 1864–1932) Любор Нідерле розпочав видавати в

Празі науковий часопис “*Česky lid*” [Валашкова, 1992], присвячений фольклорним питанням. Свого часу Іван Франко підготував бібліографічний огляд публікацій перших трьох томів цього часопису. Один лист Любор Нідерле від лютого 1895 р. зберігається в архіві Івана Франка Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. Автор як співробітник Чесько-словацького етнографічного музею звертався з пропозицією обміну музейних видань (“*Věstník muzea*”, “*Sborník národopisný*”) з друкованим виданням “*Житє і Слово*” [Зв’язки, 1957, с. 552].

У 1895 р. почав виходити у світ “*Česky Časopis Historický*” – науковий орган історичного семінару чеського університету у Празі. Кожен річник часопису містив цілий розділ поточної бібліографії, насамперед чеської історіографії. Щодо українського наукового життя, то на сторінках часопису спостерігається дуже слабке зацікавлення, яке свідчить про відсутність зв’язків між українськими та чеськими вченими. До того ж редакція журналу сповідувала притаманну чеському суспільству русофільську позицію: 1) у кожному числі можна віднайти багатий матеріалу *Rossica*; 2) у публікаціях взагалі оминався термін “український” [Наріжний, 1929, с. 448]. Деякі матеріали, присвячені українській тематиці, належать Їржі Полівці (Jiří Polívka, 1858–1933), Ярославу Бідло (Jaroslav Bidlo, 1868–1937) (рис. 6), Яну Славіку (Jan Slavík, 1885–1978), вже відомим діячам та своєю роллю в чесько-українських взаєминах. Зокрема, професор східноєвропейської та слов’янської історії Ярослав Бідло відгукнувся на випуск нової праці Любора Нідерле “*Slovanský Svět*” (Praha, 1910), в якій дуже виразно висловив свій критичний погляд щодо становища українського народу в наукових концепціях відомого історика. Уся рецензія Ярослава Бідло йшла в розріз редакційної політики, тому в примітці було зазначено, що редакція не завжди згідна із судженнями автора (подібна практика не траплялася за попередні роки видання) [Наріжний, 1929].

У наукових переконаннях щодо окремішності українського народу Любор Нідерле опирався на відому декларацію Імператорської академії наук у Санкт-Петербурзі. 1905 р. зусиллями Фьодора Корша (1843–1915), Алексея Шахматова (1864–1920) і Філіпа Фортунатова (1848–1914) вийшла постанова під заголовком “*Объ отмены стѣсненій малорусского печатного слова*”, що визначала певні права на розвиток культурного життя серед українців [Бузук, 1925, с. 131]. Для багатьох українських діячів самозрозумілим було питання: а чи може російська академія наук визначати місце народу, що володіє своєю мовою, сповідує свої традиції, плекає свою усну творчість. Для Любора Нідерле подібна еволюційна проблема була надто складна та й взагалі неприйнятна. Окрім того він залишався під серйозним політичним впливом, який вимагав чіткого визначення: “*В моїх очах ся одність – чи краще сказати – та єдина підстава, існує і буде існувати далі, хоч-би Україна здобула повну самостійність політичну, так само як існує спільна єдина підстава Чехів і Словаків*” [Грушевський, 1925].

Післяреволюційні події та розвал імперій у центральній Європі кардинально вплинули на історичні дослідження і, зокрема, у Чесько-Словацькій республіці. З появою нових держав і відповідно нових можливостей, постало чимало значущих завдань, які

Рис. 6. Ярослав Бідло (1868–1937)

Fig. 6. Jaroslav Bidlo (1868–1937)

необхідно було вирішувати. 1919 р. у Парижі був створений Інститут слов'янських студій (*Institut d'études slaves*). У рамках цієї установи подано французькою мовою скорочений виклад відомої праці Любора Нідерле про слов'янські старожитності. Саме видання частково перероблене і доповнене, але і в ньому, за оцінкою Михайла Грушевського, автор й надалі обстоював сумнівні тези російських дослідників. Для Любора Нідерле *"Біла, Велика і Мала Русь зістались і до наших днів зістаються частями єдиної нації, і дай то Боже хоча з сеї одности виключають український нарід, навіть до тверджень, що він не руського походження"* [Грушевський, 1924, с. 183]. Поява рецензії Михайла Грушевського викликала гостру реакцію у середовищі російської еміграції у Франції. На думку одного з дописувачів, академік Всеукраїнської академії наук у Києві посмів критикувати *"знаменитаго и маститаго чешскаго учёнаго"* та *"высокоавторитетнаго слависта"* [Е.К., 1924]. Про постійне зацікавлення діяльністю Любора Нідерле свідчить лист Михайла Грушевського від 31 грудня 1926 р. до Кирила Студинського, в якому адресат повідомив про отримання п'ятикілограмової поштової посилки з комплектом книг Любора Нідерле куплених спеціально для Всеукраїнської АН у Празі [Листи, 1998, с. 200].

Слід виокремити ще одну подію у руслі слов'янських досліджень українських учених, яка мала місце у повоєнний період і пов'язана з Дмитром Дорошенком. У 1922 р. він став редактором часопису *"Українське слово"*, що виходив у Берліні, а 1923 р. разом із Михайлом Грушевським та Олександром Колесою був обраний членом-кореспондентом Вищої школи слов'янських студій лондонського університету *"Slavonic and East European Review"* [Кордуба, 1923]. Найбільшу увагу викликає його видання у трьох томах під назвою *"Славянський світ в його минулому й сучасному"*, яке стало певним підсумком діяльності представників української науки і культури та належною відповіддю на монопольну опіку т.зв. *"славянофільських кругів"*. У передмові автор намагався в нових політичних умовах окреслити місце та відносини українського народу посеред слов'янських народів: *"Тепер коли життя українського народу зсунулося вже з мертвої точки і коли йому в огні війни й соціальної революції доводиться виковувати собі свою долю, завойовувати собі будучність, взаємини до славянських народів, що майже всі вибороли собі державно-національну незалежність, набирають для нас иншого характеру й значіння, далеко більш реального й практичного"* [Дорошенко, 1922, с. 7].

Нові можливості для широких досліджень відкрився перед чеською наукою після проголошення незалежності Чехословацької республіки у жовтні 1918 року. Професор Любор Нідерле став одним із провідних діячів науки і культури нової демократичної держави. Особисті приятельські стосунки з президентом Томашом Масариком сприяли створенню 12 листопада 1919 р. у рамках Міністерства шкільництва та освіти Археологічного інституту (*Státní ústav archeologický*), а 1924 р. Любор Нідерле став першим директором установи. 1920 р. празький парламент прийняв закон т.зв. *"Lex Mareš"*, згідно з яким чеський університет переймав традиції давньої королівської фундації з 1348 р. і отримував історичну назву *"Universitas Carolina"*. До новоутворених університетських катедр були запрошені габілітовані професори: 1920 р. Альбін Стоцький (Albín Stocký, 1876–1934); 1921 р. Еміль Шіmek (Emanuel Šimek, 1883–1963); 1922 р. Йозеф Шраніль (Jozef Schráníl, 1883–1940).

Головні зусилля професора Любора Нідерле були спрямовані на підготовку молодих наукових кадрів. Під його керівництвом виплекана і сформована ціла генерація чеських вчених-археологів. Першою докторською дисертацією з археології відзначився Ян Айзнер – згодом професор прадавньої та слов'янської археології університету ім. Яна Коменського в Братиславі. Наступним доктором археології іменований Еміль Шіmek, що від 1931 р. працював на кафедрі передісторії університету в Брно. Післявоєнними докторантами стали Ян Філіп (Jan Filip, 1900–1981), Ярослав Бьом (Jaroslav Böhm, 1901–1962), Міодраг Грбіч (Миодраг Грбић,

1901–1969)², Ярослав Пастернак, що навчалися на семінарі Любора Нідерле в один час. Пізніше здобули науковий ступінь Їржі Неуступни (Jiří Neustupný, 1905–1981), Іван Борковський (Ivan Borkovský, 1897–1975), Олег Кандиба.

З появою у Празі, після тривалого перебування за кордоном, першого президента Чесько-словацької республіки Томаша Гаріґа Масарика, чеська археологія отримала першочергове державне завдання. Осідком глави знову стали історичні Градчани. Відповідно проблема резиденції розглядалася на найвищому рівні, а процес реконструкції і модернізації стародавнього королівського двору та пристосування окремих архітектурних і сакральних ансамблів до вимог часу і потреб суспільства відбувався під наглядом уряду. В оздобленні внутрішнього інтер'єру приміщень відобразилися також особисті уподобання і самого президента, який у відомих діалогах з письменником Карелом Чапеком якимось признався: *“Це досить важко перетворити цісарський замок на замок демократичний”* [Чапек, 2010, с. 362].

Спеціальний генеральний план перетворень виготовив словінський архітектор професор празької художньо-промислової школи Йозеф Плечнік (Jože Plečnik, 1872–1957), практичною реалізацією займався головний архітектор Праги Карел Фіяла (Karel Fiala, 1862–1939). У нових умовах необхідно було достеменно прослідкувати всі періоди від заснування постійного поселення, етапи формування і укріплення городища до планування та забудови окремих земельних ділянок. До створеної 1924 р. Комісії архітектурно-археологічних досліджень увійшли Любор Нідерле, Альбін Стоцький (Albín Stocký, 1876–1934), Карел Гут (Karel Guth, 1883–1943), Войтех Бірнбаум (Vojtěch Birbaum, 1877–1934), а також керівник відділу охорони пам'яток міністерства шкільництва, науки і мистецтва Зденек Вірт (Zdeněk Wirth, 1878–1961) та голова канцелярії президента Пржемысл Шамал (Přemysl Šámal, 1897–1941). Згодом замість Любора Нідерле до складу Комісії був включений Карел Бухтела, який розробив загальний план досліджень на кілька років [Florik, 2005]. Для реалізації завдання було залучено до сотні робітників, а витрати на розкопки щорічно сягали півмільйона чеських корон [Пастернак, 1978, с. 67]. Одразу до систематичних розкопок приступили випускники університету, вихованці наукової школи Любора Нідерле: Ярослав Бьом, Ян Філіп, Ярослав Пастернак. Кожен з них займався конкретним обсягом робіт і провадив дослідження згідно нових методик з докладною щоденною документацією та фіксацією всіх знахідок та шарів ґрунту.

У вересні 1925 р. в Чехословацькій республіці відбулося урочисте відзначення 60-річного ювілею професора Любора Нідерле. З нагоди цієї події Ярослав Пастернак підготував до наукового збірника на пошану вченого наукову статтю [Pasternak, 1925]. До збірника ввійшли також статті Миколи Макаренка, Яна Бьома, Яна Кніса (Jan Knies, 1860–1937), Йозефа Шраніла (Jozef Schráníl, 1883–1940), Ніко Жупаніча (1876–1961), Йована Ердельяновича (1874–1944), Войтеха Бірнбаума, Антоніна Матейчака (Antonín Matějček, 1889–1950) та інших авторів.

10 жовтня 1923 р. на засіданні Виділу Наукового товариства ім. Шевченка у Львові Любор Нідерле обраний дійсним членом Історико-філософської секції [Хроніка, 1926, с. 50]. Питання обрання чеського науковця дійсним членом Товариства обговорювалося досить вимогливо. Зокрема, Степан Смаль-Стоцький у своєму листі до Кирила Студинського від 16 жовтня 1923 р. з Праги критично поставився до цієї пропозиції: *“Безперечно – це дуже поважний учений, але до нашої народної справи відноситься негативно і з тої причини не повинні ми за нього розпинати ся. Так не роблять інші народи. Нашими іменуваннями повинні ми зазначувати завсіди, що ми шануємо наших приятелів”* [У півстолітніх..., 1993, с. 400]. Празькі часописи встигли поширити повідомлення про дане відзначення, але диплому на підтвердження він не отримав. З цього приводу Вадим Щербаківський, який тісно співпрацював з Любором Нідерле в Народному музеї у Празі, звернувся до керівництва НТШ у

² По закінченні навчання Міодраг Грбіч повернувся до Югославії, де був прийнятий асистентом катедри історії мистецтва белградського університету. Пізніше зайняв посаду кустоса в Національному музеї у Белграді (Народни музеј). Після Другої світової він – один із співредакторів часопису Археологічного товариства Югославії *“Archaeologia Jugoslavica”*.

Львові з питанням, чи не вийшло якої помилки у газеті чи на пошті. У листі від 6 лютого 1925 р. він згадав про учасників чеської державної археологічної експедиції (Ярослава Пастернака і Івана Борковського), підтвердив прихильне ставлення його до українців, особливо в тяжкий час еміграції, і зазначив, що лекції професора “*високо об’єктивні, необычайно корисні як раз для розвитку нашої археологічної науки і навіть нашої національної гідності*” [ЦДАІЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 220, арк. 9].

Вагомою працею та науковими зверненнями у сфері дослідження слов’янського світу в Центральній та Східній Європі Любор Нідерле здобув міжнародне визнання. Чимало своїх праць надсилав до закордонних наукових часописів, вважаючи, що чеська наука потребує ширшого розголосу та утвердження як самодостатня галузь досліджень. Його було обрано членом ряду національних Академії наук (Београд, Санкт-Петербург, Прага, Софія, Загреб), він входив до складу численних наукових інституцій³ та цілої низки археологічних, етнологічних, антропологічних товариств (Братіслава, Вашингтон, Вільнюс, Гельсінки, Київ, Константинополь, Лондон, Львів, Москва, Новий Сад, Одеса, Париж, Познань, Прага, Софія). У своєму викладі основних положень слов’янської етнології Любор Нідерле досить чітко і послідовно притримувався існуючих у чеському науковому середовищі поглядів, що зорувалися на російську історіографію. Відповідно появу нової історичної школи дослідників у Львові сприймав з певним упередженням, допускаючи у своїх публікаціях термінологічне ігнорування у визначенні територіальних, етнографічних чи політичних аспектів історії України та українського народу. І все ж його прагнення з’єднати в одну струнку лінію історичні, археологічні і мовні аргументи розвитку слов’янських народів залишається гідним уваги та належної оцінки.

ЛІТЕРАТУРА

- Бьяшевский Н.* (1899). Археологический съезд въ Киевѣ // Киевская старина. – Ч. 10. – С. 278.
- Брик І.* (1925). Йосиф Добровський і українознавство. Причинки до історії словянської фільольогії // Записки НТШ. – Львів. – Т. CXLI–CXLIII. – С. 1–35.
- Бузык П.* (1925). [Рецензія] Niederle L. Slovanské starožitnosti. Původa a počátku slavanů Vychodnich: Oddíl I. Svazek IV. Praha, 1924. 286 s. // Україна. – К. – Кн. 6 (15). – С. 130–134.
- В.А[нтонович]* (1898). [Рецензія] Д-ръ Люборъ Нидерле. Человѣчество въ доисторическія времена. Переводъ съ чешскаго Ф.К. Волкова; подъ редакціею Д.Н. Анучина. С-Петербург, 1898 // Киевская старина. – К. – Т. LX. – С. 105–108. – (Библиографія).
- Валаикова Н.* (1992). Україністика та найстарший чеський етнографічний часопис “*Český lid*” (До сторіччя його заснування) // Від Наукового Товариства ім. Шевченка до Українського Вільного Університету. Метеріали міжнародної наукової конференції (Пряшів-Свидин, 12–15 червня 1991 р.). – Київ-Львів-Пряшів. – С. 344–349.
- Волков Ф.* (1912). Об организации антропологических исследований славянских племен. – СПб. – 4 с.
- Гнатюк В.* (1901). Словаки чи русини? Причинок до вьяснення спору про національність західних русинів // Записки НТШ. – Львів. – Т. XLII. – Кн. IV. – С. 1–81.
- Грушевський М.* (1897). [Рецензія] Dr. Lubor Niederle. O původu Slovanů. Studie ku slovanským starožitnostem. Praha, 1896. 149+2 s. // Записки НТШ. – Львів. – Т. XX.
- Грушевський М.* (1898). [Рецензія] Др. Люборъ Нидерле. Человѣчество въ доисторическія времена. Доисторическая археология Европы и въ частности славянскихъ земель / Переводъ съ чешскаго Ф. К. Волкова; подъ редакціей Д. Н. Анучина. Санктъ-Петербургъ, 1898. Ст. XXVII+655 // Записки НТШ. – Львів. – Т. XXVI.
- Грушевський М.* (1899). [Рецензія] Věstník slovanské starožitností. Praha, 1898. Т. I. 135 s. // Записки НТШ. – Львів. – Т. XXVII.

³ Зокрема, Слов’янського інституту в Парижі (Institut des études slaves) та Школи слов’янський і східноєвропейських досліджень у Лондоні (School of Slavonic and East European studies).

- Грушевський М. (1901). [Рецензія] Věstník slovanské filologie a starožitností, vydavaji L. Niederle, F. Pastrnek, J. Polivka, J. Zubaty. P. I. Praha., 262 s. P. II. 1902 // Записки НТШ. – Львів. – Т. LIII.
- Грушевський М. (1924). [Рецензія] Niederle L. Manuel de l'antiquité slave. T 1: l'histoire. Paris, 1923. VIII+246 p. // Україна. – К. – Кн. 1–2.
- Грушевський М. (1925). [Рецензія] Niederle L. Slovanské starožitnosti. Původa a počátku slavanů Vychodnich: Oddíl I. Svazek IV. Praha, 1924. 286 s. // Україна. – К. – Кн. 6(15). – С. 134–138.
- Дорошенко Д. (1922). Славянський світ в його минулому й сучасному. – Т. I. – Берлін. – 210 с.
- Е.К. (1924). М. Грушевський против Л. Нідерле // Возрождение. – Париж. – 17 серп.
- Записки Наукового товариства ім. Шевченка (1899). – Львів. – Т. XXXI–XXXII. Перша половина: археологія, історія, етнографія.
- Записки Наукового товариства ім. Шевченка (1900). – Львів. – Т. XXXIV–XXXV. Друга половина: язик і історія літератури.
- Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками (1957). / Упорядкували М. Мольнар та М. Мундяк. – Братіслава.
- Кордуба М. (1923). [Рецензія] Дорошенко Д. Славянський світ в його минулому й сучасному. Том I–III. Берлін: Вид-во “Укр. слово”, 1922. 210+258+264 с. // Літературно-науковий вістник. – Львів. – Т. LXXX. – Кн. VI.
- Коцан О. (2004). Розвиток етнологічних вчень (чеська традиція) // Народна творчість та етнографія. – К. – Ч. 6. – С. 84–89.
- Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.). (1998). – Львів-Нью Йорк.
- Наріжний С. (1929). Ucrainica v Českomu Istorickomu Časopisi (Česky Časopis Historický) // Записки НТШ. – Львів. – Т. CL. – С. 445–458.
- Наулко В. (2003). Листування Любора Нідерле з Федором Вовком (Нові віднайдені листи) // Вісник Київського славистичного університету. – К. – Вип. 14. – С. 283–300.
- Наулко В. (2006). Листи Любора Нідерле до Михайла Грушевського // Український археографічний щорічник. – К. – Вип. 10/11. – С. 631–639.
- Нідерле Л. (1898). Человѣчество въ доисторическіе времена. Доисторическая археологія Европы и въ частности славянскихъ земель / Переводъ съ чешскаго Ф. К. Волкова; подъ редакціей Д. Н. Анучина. – Санктъ-Петербургъ.
- Нідерле Л. (1904). Славянскія древности. Перевод с чешскаго Антонины Скриленко. Т. I. Происхождение и начало славянскаго народа. – К. – XX+36 с.
- Нідерле Л. (1924). Бытъ и культура древнихъ славянъ. Введение. – Прага.
- Нідерле Л. (1956). Славянские древности / Перевод с чешского Т. Ковалевой и М. Хазанова; предисловие проф. П.Н. Третьякова; редакция А.Л. Монгайта. – М.: Издательство Иностранной литературы. Редакция литературы по историческим наукам. – 450 с.
- Пастернак Я. (1978). Мої зустрічі зі старовиною // Український історик. – Нью Йорк-Торонто-Мюнхен. – Ч. 1–3.
- Пеняк П. (2008). Із історії археологічних з'їздів // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів. – Вип. 12. – С. 436–438.
- Погодин А. (1906). Две эпохи в изучении славянских древностей // Временникъ ставропигійскаго Института съ мѣсящесловомъ на год 1907. – Львов.
- Смаль-Стоцький С. (1925). Розвиток поглядів на семью словянських мов і їх взаємоспоріднення // Записки НТШ. – Львів. – Т. CXLI–CXLIИ. – С. 1–42.
- Третьяков П. (1956). Любор Нідерле и его “Славянские древности” // В кн.: Нідерле Л. Славянские древности. – М.
- У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941). (1993). – К.
- Франко І. (1985). З гостювання у Празі // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 231–232.
- Франко О. (1998). Федір Вовк у Чехії // Визвольний шлях. – Лондон-К. – Ч. 5. – С. 570–572.
- Франко О. (2000). Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – К. – 378 с.

- Франко О. (2006). Наукові міжнародні зв'язки Федора Вовка: погляд через століття // Етнічна культура українців. – Львів.
- Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1926). – Львів. – Ч. 67/68.
- Чапек К. (2010). Бесіди з Томашем Масариком / Переклад з чеської Лідія Кіцила. – Львів.
- ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 220.
- Birnbaum V. (1942). Jan Erazím Vocel, zakladatel našich dějin umění. – Praha. – 31 s.
- Congres International d'Anthropologie et d'Archeologie prehistorique Compte rendu de la 12-me Session (1900). – Paris. – P. 401–404.
- Čechura M. (2010). Počátky archeologického bádání na severním Plzeňsku // Vlastvědný sborník. Čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska. – Plzeň. – Č. 3.
- D-r I. Fr. (1895). Z gošciny w Pradze // Kurjer Lwowski. – Lwów. – № 210. – 31 jul. – S. 1; № 212. – 2 ser. – S. 1; № 213. – 3 ser. – S. 1–2; № 215. – 5 ser. – S. 1.
- Florik J. (2005). 80 let archeologického výzkumu Pražského hradu // Akademický Bulletin. – Praha. – Nr. 6.
- Mušinka M. (1967). Volodymyr Hnat'uk a Čechy (Přspěvek k ukrajinsko-českým kulturním stykům) // Práce z Filosofické fakulty university P. J. Šafaříkav Prešově. – Prešov.
- Národopisná Výstava Československá v Praze 1895. (1895). Pořádají: Karel Klusáček, Emanuel Kovář, Lubor Niederle, František Schlaffer a František Adolf Šubert. – Praha.
- Niederle L. (1893–1894). Lidstvo v době předhistorické se zvláštním zřetelem na země slovanské. – Praha. – XXXIX+760 s.
- Niederle L. (1896). Průvodce po Národopisném Museu Československém. – Praga. – 56 s.
- Niederle L. (1900). Narodopisná mapa uherských Slováků. – Praha. – 206 s.
- Niederle L. (1900–1902, 1904, 1906). Ludzkość w dobie przeddziejowej z szczególnym uwzględnieniem ziem słowiańskich. (Streszczenie Ksawery Chamiec // Światowit. – Warszawa. – T. II. – S. 188–221; T. III. – S. 171–199; T. IV. – S. 163–193; T. V. – S. 187–203; T. VII. – S. 3–39.
- Niederle L. (1907, 1910). Starożytności słowiańskie. – T. 1. Pochodzenie i początki narodu słowiańskiego / Przełożył z czeskiego i wydał Ksawery Chamiec. – Warszawa. – Z. 1–2.
- Pasternak J. (1925). Podkarpatská Rus v mladší době kamenné // Niederlův Sborník. – Praha. – S. 150–155.
- Penyak P. (1998). Cestí účastníci archeologickeho deni v Rusku // Casopis spolcnosti pratel starozitnosti. – № 4. – Rocnik 106. – S. 228–231.
- Průvodce sbírkami Národního musea v Praze. I. Sbíрка v hlavní budove Národního musea v Praze (1932) Václavské náměstí. – Praha. – II.
- Sklenář K. (1981). Jan Erazim Vocel: zakladatel české archeologie. – Praha.
- Smolík J. (1880). Kdo psali o nálezech z doby předhistorické v Čechách ve století XVI. Až XVIII? // Památky archaeologicke a místopisné. – Praha. – Č. 11. – S. 337–354.
- Volkov T. (1896). Le traîneau dans les rites funéraires de l'Ukraine // Revue des traditions populaires. – Paris. – T. XI. – Nr. 5.

REFERENCES

- Biliashkevskii, N. (1899). Arkheolohycheskii siezd v Kievi. *Kievskaiia staryna*, 10, pp. 278 (in Ukrainian).
- Bryk, I. (1925). Yosyf Dobrovskiy i ukrainoznavstvo. Prychynky do istorii slovianskoi filologii. *Zapysky naukovooho tovarystva im. Shevchenka*, 141–143, Lviv, 1–35 (in Ukrainian).
- Buzuk, P. (Review). (1925). Niederle L. Slovanské starožitnosti. Původa a počátku slavanů Vychodnich: Oddíl I. Svazek IV. Praha, 1924. 286 s. *Ukraina*, 6(15). Kyiv, 130–134 (in Ukrainian).
- V.A[ntonovych]. (Review). (1898). D-r Ljubor Niderle. Chelovechestvo v doistoricheskija vremena. O.K., Volkova (Translation from Czech). D.N., Anuchina. (Ed.). S-Peterburg, 1898. *Kievskaja starina*, 60. Kiev, 105–108 (in Russian).
- Valashkova, N. (1992). Ukrainistyka ta naistarshyi cheskyi etnohrafichnyi chasopys “Český lid” (Do storichchia yoho zasnuvannia). *Vid Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka do Ukrainskoho Vilnoho Universytetu. Meterialy mizhnarodnoi naukovoii konferentsii (Priashiv-Svydyn, 12–15 chervnia 1991 r.)*. Kyiv–Lviv–Priashiv, 344–349 (in Ukrainian).

- Volkov, F. (1912). *Ob organizacii antropologicheskikh issledovaniy slavjanskikh plemen*. SPb., 4 pp. (in Russian).
- Hnatiuk, V. (1901). Slovaky chy rusyny? Prychynok do vyiasnennia sporu pro natsionalnist zakhidnykh rusyniv. *Zapysky naukovohto tovarystva im. Shevchenka*, 42(4). Lviv, 1–81 (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. (Review). (1897). Dr. Lubor Niederle. O původu Slovanů. Studie ku slovanským starožitnostem. Praha. 1896, 149+2 pp. *Zapysky naukovohto tovarystva im. Shevchenka*, 20 (in Ukrainian), (in Czech).
- Hrushevskiy, M. (Review). (1898). Dr. Ljubor Niderle. Chelovechestvo v doistoricheskie vremena. Doistoricheskaja arheologija Evropy i v chastnosti slavjanskikh zemel'. O.K., Volkova (Translation from Czech). D.N., Anuchina. (Ed.). S-Peterburg, 1898, 27+655. *Zapysky naukovohto tovarystva im. Shevchenka*, 27. Lviv (in Russian).
- Hrushevskiy, M. (Review). (1899). *Věstník slovanské starožitností*, 1. Praha, 1898, 135 pp. *Zapysky naukovohto tovarystva im. Shevchenka*, 27 (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. (Review). (1901). *Věstník slovanské filologie a starožitností*, vydavaji L. Niederle, F. Pastrnek, J. Polivka, J. Zubaty. P. I. Praha, 1902, P. II., 262 pp. *Zapysky naukovohto tovarystva im. Shevchenka*, 53 (in Ukrainian), (in Czech).
- Hrushevskiy, M. (Review). (1924). Niederle L. Manuel de l'antiquité slave, 1: l'histoire. Paris, 1923. VIII+246 p. *Ukraina*, 1–2. Kyiv (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. (Review). (1925). Niederle L. Slovanské starožitnosti. Původa a počátku slavanů Vychodnich: Oddíl I. Svazek IV. Praha, 1924, 286 pp. *Ukraina*, 6(15), 134–138 (in Ukrainian), (in Czech).
- Doroshenko, D. (1922). *Slavianskyi svit v yoho mynulomu i suchasnomu*, 1. Berlin, 210 pp. (in Ukrainian).
- E.K. (1924). M. Grushevskij protiv L. Niderle. *Vozrozhdenie*. Parizh, 17 serp. (in Russian).
- Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka* (1899). 31–32. Lviv. Persha polovyna: arkeologiiia, istoriia, etnografiia (in Ukrainian).
- Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka* (1900). 34–35. Lviv. Druha polovyna: yazyk i istoriia literatury (in Ukrainian).
- Molnar, M., & Mundiak, M. (Ed.) (1957). *Zv'iazky Ivana Franka z chekhamy ta slovakamy Uporiadkuvaly*. Bratislava (in Ukrainian).
- Korduba, M. (Review). (1923). Doroshenko, D. Slavianskyi svit v yoho mynulomu i suchasnomu, 1–3. Berlin: Vyd-vo "Ukr. slovo", 1922. 210+258+264 pp. *Literaturno-naukovyi vistnyk*, 80(6). Lviv (in Ukrainian).
- Kotsan, O. (2004). Rozvytok etnologichnykh vchen (cheska tradytsiia). *Narodna tvorchist ta etnografiia*, 6. Kyiv, 84–89 (in Ukrainian).
- Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Kyryla Studynskoho (1894–1932 rr.)*. (1998). Lviv–New York (in Ukrainian).
- Narizhnyi, S. (1929). Ucrainica v Cheskomu Istorychnomu Chasopysi (Česky Časopis Historický). *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, 150. Lviv, 445–458 (in Ukrainian).
- Naulko, V. (2003). Lystuvannia Liubora Niderle z Fedorom Vovkom (Novi vidnaideni lysty). *Visnyk Kyivskoho slavistychnoho universytetu*, 14. Kyiv, 283–300 (in Ukrainian).
- Naulko, V. (2006). Lysty Liubora Niderle do Mykhaila Hrushevskoho. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk*, 10(11). Kyiv, 631–639 (in Ukrainian).
- Niderle, L. (1898). V doistoricheskie vremena. Doistoricheskaja arheologija Evropy i v chastnosti slavjanskikh zemel'. O.K., Volkova (Translation from Czech). D.N., Anuchina. (Ed.). S-Peterburg. (in Russian).
- Niderle, L. (1904). Slavjanskija drevnosti, 1. Proishozhdenie i nachalo slavjanskago naroda. Skrilenko A. (Translation from Czech). Kiev, 20+36 pp. (in Russian).
- Niderle, L. (1924). *Byt i kul'tura drevnih slavjan*. Vvedenie. Praga (in Russian).
- Niderle, L. (1956). *Slavjanskije drevnosti*. Kovalevoj, T., & Hazanova, M. (Translation from Czech). Tret'jakov, P.N. (preface), Mongajta, A.L. (Ed.). Moskva, 450 pp. (in Russian).
- Pasternak, Ia. (1978). Moi zustrichi zi starovynoiu. *Ukrainskyi istoryk*, 1–3. New York–Toronto–Miunkhen (in Ukrainian).
- Peniak, P. (2008). Iz istorii arkheologichnykh z'izdiv. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 12. Lviv, 436–438 (in Ukrainian).
- Pogodin, A. (1906). Dve jepohi v izucheniii slavjanskikh drevnostej. *Vremennik' stavropigijskago Instituta s m'sjaceslovom' na god 1907*. Lvov (in Russian).

- Smal-Stotskyi, S. (1925). Rozvytok pohliadiv na semiu slovianskykh mov i yikh vzaiemosporidnennia. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, 141–143. Lviv, 1–42 (in Ukrainian).
- Tret'jakov, P. (1956). Ljubor Niderle i ego "Slavjanskije drevnosti". *Niderle, L. Slavjanskije drevnosti*. Moskva. (in Russian).
- U pivstolitnikh zmahanniakh. Vybrani lysty do Kyryla Studynskoho (1891–1941)*. (1993). Kyiv. (in Ukrainian).
- Franko, I. (1985). Z hostiuvannia u Prazi. *Zibrannia tvoriv u p'iatdesiaty tomakh*, 46(2). Kyiv, 231–232 (in Ukrainian).
- Franko, O. (1998). Fedir Vovk u Chekhii. *Vyzvolnyi shliakh*, 5. London–Kyiv, 570–572 (in Ukrainian).
- Franko, O. (2000). *Fedir Vovk – vchenyi i hromadskiy diiach*. Kyiv, 378 pp. (in Ukrainian).
- Franko, O. (2006). Naukovi mizhnarodni zv'iazky Fedora Vovka: pohliad cherez stolittia. *Etnichna kultura ukraintsv*, Lviv (in Ukrainian).
- Khronika Naukovoho tovarystva im. Shevchenka u Lvovi (1926)*. 67(68). Lviv (in Ukrainian).
- Chapek, K. (2010). *Besidy z Tomashem Masarykom*. Kitsyla, L. (Translation from Czech). Lviv. *Tsentrálny derzhavnyi istorychnyi arkhiv mista Lvova*. F. 309. Op. 1. Spr. 220.
- Birnbaum, V. (1942). *Jan Erazim Vocel, zakladatel našich dějin umění*. Praha, 31 pp. (in Czech).
- Čechura, M. (2010). Počátky archeologického bádání na severním Plzeňsku. *Vlastvědný sborník. Čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska*. Plzeň, 3 (in Czech).
- D-r I. Fr. (1895). Z gościny w Pradze. *Kurjer Lwowski*, 210, 31 jul. Lwów, 1; 212, 2 ser., 1; 213, 3 ser., 1–2; 215, 5 ser., 1. (in Polish).
- Florik, J. (2005). 80 let archeologického výzkumu Pražského hradu. *Akademický Bulletin*, 6. Praha. (in Czech).
- Mušinka, M. (1967). Volodymyr Hnat'uk a Čechy (Příspěvek k ukrajinsko-českým kulturním stykům). *Práce z Filosofické fakulty university P. J. Šafaříkav Prešově*. Prešov. (in Czech).
- Národopisná Výstava Československá v Praze 1895*. (1895). *Pořádají: Karel Klusáček, Emanuel Kovář, Lubor Niederle, František Schläffer a František Adolf Šubert*. Praha (in Czech).
- Niederle, L. (1893–1894). *Lidstvo v době předhistorické se zvláštním zřetelem na země slovanské*. Praha, 39+760 pp. (in Czech).
- Niederle, L. (1896). *Průvodce po Národopisném Museu Československém*. Praga, 56 pp. (in Czech).
- Niederle, L. (1900). *Národopisná mapa uherských Slováku*. Praha, 206 pp. (in Czech).
- Niederle, L. (1900–1902, 1904, 1906). Ludzkość w dobie przeddziewowej z szczególnym uwzględnieniem ziem słowiańskich. (Streszczenie Ksawery Chamiec. *Światowit*, 2. Warszawa, 188–221; 3, 171–199; 4, 163–193; 5, 187–203; 7, 3–39 (in Czech).
- Niederle, L. (1907, 1910). Starożytności słowiańskie, 1(1–2). Pochodzenie i początki narodu słowiańskiego. Ksawery Chamiec (Translation from Czech). Warszawa (in Czech).
- Pasternak, J. (1925). Podkarpatská Rus v mladší době kamenné. *Niederlův Sborník*. Praha, 150–155 (in Czech).
- Penyak P. (1998). Cesti ucastnici archeologickeho deni v Rusku. *Casopis spolecnosti pratel starozitnosti*, 4(106), 228–231 (in Czech).
- Průvodce sbírkami Národního musea v Praze*. (1932). I. *Sbírka v hlavní budove Národního musea v Praze II. Václavské náměstí*. Praha (in Czech).
- Sklenář, K. (1981). *Jan Erazim Vocel: zakladatel české archeologie*. Praha (in Czech).
- Smolík, J. (1880). Kdo psali o nálezech z doby předhistorické v Čechách ve století XVI. Až XVIII? *Památky archaeologické a místopisné*, 11. Praha, 337–354 (in Czech).
- Volkov T. (1896). Le traîneau dans les rites funéraires de l'Ukraine. *Revue des traditions populaires*, 9(5). Paris (in French).

Стаття: надійшла до редакції 20.04.2017
прийнята до друку 10.05.2017

**LUBOR NIEDERLE AND THE DEVELOPMENT OF CZECH SLAVIC STUDIES AND ARCHAEOLOGY
IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN NATIONAL PROGRESS**

Taras ROMANYUK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, 79000, Lviv, Ukraine, e-mail: romanykt@yahoo.com*

Activities of Czech scientists of the late XVIII–XIX centuries. concerning the study of the Slavic peoples, continued by the prominent Czech Slavic scholar, archaeologist, historian, ethnographer, philologist Lubor Niederle (1865–1944) are discussed at the article. The scientist had a good European education on anthropology and archeology, studying in Germany and France and during his scientific trips to Great Britain, Italy, Germany, Russia, and the Balkan countries. Collected material formed the basis of his first comprehensive monograph about humanity during the prehistoric era, in particular on the lands inhabited by the Slavs. Among the large number of published researches, most important was the multivolume monograph “Slovanské starožitnosti”, in which scientist analyzed history of the Slavs from the prehistoric period till the early Middle Ages. Publications of L. Niederle were of great interest to Ukrainian scholars (M. Hrushevskyi, F. Vovk, M. Bilyashivskyi, V. Hnatyuk, etc.). They criticized his Russophile position and defending of the dubious claims of Russian researchers about Ukrainian history.

Key words: Czech Slavic studies, Lubor Niederle, Slavic antiquities, Ukrainians.